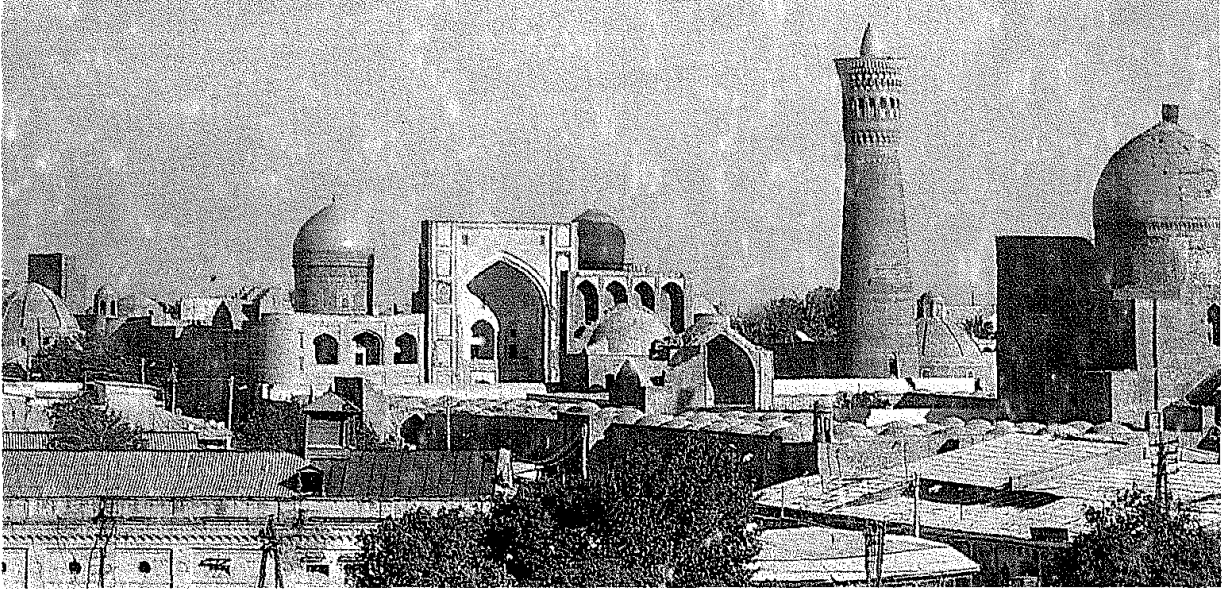

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
GEVHER NESİBE TIP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YAYIN NO: 22

BÜYÜK TÜRK - İSLÂM BİLGİNİ

B U H Â R İ

(811- 869)

-ULUSLARARASI SEMPOZYUM-

18-20 HAZİRAN 1987

Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu? / Âyet

Kolaylaştırın, zorlaştırmayın; müjdeleyin, nefret ettirmeyin.

BUHÂRİ

Buhâri Kongresi Tebliğleri

18-20 Haziran 1987

KAYSERİ

EDİTÖR

Prof.Dr. Ahmet Hulûsi KÖKER

(Tebliğin dil ve bilimsel sorumlulukları konuşmacılara aittir)

Her Hakkı Saklıdır

ISBN: 975-8013-14-9

Dizgi-Baskı
Erciyes Üniversitesi Matbaası
KAYSERİ - 1996

CERH VE TA'DİL YÖNÜNDE BUHÂRÎ RAVİLERİ

Doç. Dr. Mücteba UĞUR*

Bilindiği gibi hadis metodolojisi ilminde değişmez bir kaide vardır. Bir haberin sıhhati önce o haberi nakleden ravinin özelliklerine bağlıdır. Eğer ravi güvenilir bir kimse ise verdiği haber kabul edilir. Değilse ihtiyatla karşılanır. Ayrıca hadisin sahih sayılabilmesi için gerekli sıhhat şartlarından ikisi, ravinin adalet sahibi ve zabtının tam olmasına dairedir. Senette inkıta olmamasını da dolayısıyla ravinin hali ile ilgili sayılırsa denilebilir ki, bir hadiste sıhhat şartlarının tahakkuku beşte üç nisbetinde ravinin durumuyla ilgilidir. Öyle olunca Kur'an-ı Kerim'den sonra en sahih kitaplar olarak kabul edilmiş es-Sahîhân içinde İslâm alimlerinin tamamına yakın büyük çoğunluğunun tercihinde mazhar olan Sahîh-i Buhârî'deki hadisleri rivayet eden ravilerin cerh ve ta'dil yönünden tetkik edilmeleri, bir bakıma Sahihin kendisi hakkında verilen sıhhat hükmünün esasını tesbite geniş ölçüde yardımcı olacaktır. İşte bu sebeple biz, bu tebliğimizde Sahihte mevcut merfu, mevkûf maktu, mu'allak hadislerle bunların şevahidini veya mutâbi'ini rivayet etmiş bulunan ravileri cerh ve ta'dil yönünden ele almak istiyoruz. Önce şunu söylemeliyiz ki, Buhârî ravilerini iki grup halinde incelemek gerekir. Bunlardan birinci grubu Buhârî'nin şeyhleri, ikinci grubu ise şeyhinin şeyhinden başlamak üzere senedlerinin aslında sahabeye varıncaya kadar olan raviler teşkil eder. İlk grubu yani şeyhlerini incelerken İbn Haceri'l-Askalânî'nin Buhari şerhine yazdığı meşhur mukaddimesi Hedyu's-Sârî'yi ikinci grubun tetkikinde ise onunla birlikte beşinci hicri asır Maliki alimlerinden Ebu'l-Velîd el-Bâcî'nin (öl.474) et-Ta'dîl ve't-Tecrîh li-Men Harrece anhu'l-Buhârî fî's-Sahîh isimli eserini esas alacağız.

Burada şunu söylemek yerinde olur. Ebu Zerri'l-Herevî, el-Hâtibu'l-Bağdâdî gibi beşinci hicri asrın hadis ilminde isim yapmış en meşhur alimlerinden feyz almış bulunan el-Bâcî'nin bu kıymetli eserinin kaynakları şunlardır:

Buhârî'nin et-Târîhu'l-Kebîri, İbn Ebî Hâtim er-Râzî'nin Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîli; Ebu'n-Nasri'l-Kilâbâzî'nin (öl. 398) Ma'rifetu men Ahrece lehu'l-Buhârî fî Sahîhihi isimli eseri, İbnu'l-Beyyi' lakabıyla tanınmış el-Hâkimu'n-Nîsâbûrî (öl. 405), İbn Adî'nin (öl. 365) el-Kâmili, Amr b. Ali el-Fellâs'ın (öl. 249), Yahya b. Ma'în'in (öl. 233) ve Ebu'l-Abbâs el-Ebâr'ın (öl. 290) Tarihleri.. Rical konusunda en eski kaynaklara dayanan bu kıymetli eser İstanbul Nuruosmaniye Kütüphanesi 766 numarada kayıtlı bilinen tek nüshasından Tunuslu değerli araştırmacı Dr. Ebu Lübâbe Hüseyin'in gayretleriyle ilim aleminin istifadesine yeni sunulmuş bulunuyor⁽¹⁾.

*) Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi
1. I-III. Riyad 1406/1986.

a. Buhârî Şeyhleri

İbn Haceri'l-Askalânî'nin (öl.852) naklettiğine göre Buhârî, 1080 kişiden hadis yazdığını, hepsinin de hadis ilminde ehil, aynı zamanda imanın söz ve iş (kavl ve amel) den ibaret olduğuna kail kimseler olduklarını söylemiştir⁽²⁾. Bu rivayete bakılırsa hadis yazdığı sıralarda şeyhini titizlikle seçtiği, hadis aldığı kimsenin önce hadis ilminde ehil, daha sonra da iman konusunda kelâmi görüşlere saplanmamış kişilerden olmasına dikkat ettiği anlaşılıyor. Belki de hadis ilminde son derece titiz ve dikkatli, ele aldığı işi sonuna kadar başarıyla götüren, tuttuğunu koparan dirayetli bir şahsiyete sahip olduğundan el-Kebşu'n-Nattâh (inatçı keçi) olarak görülen Buhari, dirayetini önce şeyhlerini seçerken göstermiştir denilebilir.

Yine İbn Haceri'e göre Buhârî şeyhleri beş tabakadır:

Birinci tabaka tâbi'ünden hadis alanlardır.En âlî isnadı olan sülâsî isnadla rivayet ettiği 22 hadis, genelde bu şekilde tabi'îlerden rivayette bulunan şeyhleri vasıtasıyla rivayet ettikleridir. Söz gelişi Muhammed b. Abdillâhi'l-Ensârî, Mekkî b. İbrâhîm, Ebu Âsım en-Nebîl, A'meşten rivayet eden Ebu Nu'aym el-Fadl b. Dukeyn gibi muhaddisler bu tabakadandırlar.

İkinci tabakayı tâbi'ünün büyüklerinin devrine yetiştikleri halde onlardan rivayeti olmayanlar teşkil ederler. Adem b. Ebî İlyâs, Sa'îd b. Ebî Meryem, Ebu Mushir Abdu'l-A'lâ b. Mushir gibi.

Üçüncü tabaka, şeyhlerinin orta tabakasıdır ve Tâbi'ûna yetişemeyip etbâ'u't-tâbi'nin büyüklerine yetişerek onlardan hadis alanlardan ibarettir. Aralarında üçüncü hicri asır başlarının tanınmış muhaddislerinin de bulunduğu bu tabakayı Süleyman b. Harb, Kuteybe b. Sa'îd, Nu'aym b. Hammâd, Ali İbnu'l-Medîni, Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân, Ahmed b. Hanbel, İshâk b. Râheveyh, Ebubekr b. Ebî Şeybe ve Osmân b. Ebî Şeyhe gibi şeyhleri oluştururlar.

Buhari şeyhlerinin *dördüncü tabakasını* hadis talebinde arkadaşlık ettikleri ile hadis rivayetine kendisinden çok az önce başlayanlar oluşturur. Muhammed b. Yahyâ ez-Zuhlî, Ebu Hâtim er-Râzî, Abd b. Humeyd anılmaya değer olanlardır. İşaret etmek yerinde olur ki Buhârî, bu şeyhlerden ancak asıl şeyhlerinden elde edemediği veya başka şeyhlerde bulamadığı hadisleri rivayet etmiştir.

Beşinci tabakasını ise Abdullah b.Hammâd el-Âmilî, Abdullah b. Ebi'l-As el-Harzemî gibi yaş ve hadis ilmindeki mevkiî itibariyle kendisinden küçük olanlar teşkil ederler. Buhari'nin talebesi mevkiinde bulunan bu kimselerden rivayette bulunması ilkin bir faydaya mebnidir. Bunlardan rivayet ettiği hadisler ise sayıca çok azdır. Ayrıca şeyhi Osmân b.Ebî Şeybe'den Vekî'nin "Bir kimse kendisinden üstün, kendi emsâli ve kendisinden aşağı durumda olanlardan rivayette bulunmadıkça alim olamaz" dediğini rivayet etmiştir. Kendisi de, bir muhaddisin kendisinden üstün

2. Hedyu's-Sârî, 479.

olanlardanda, kendi seviyesindekilerden de, kendisinden aşağı seviyedekilerden de hadis yazmadıkça kamil bir muhaddis olamayacağı kanaatindedir. Anlaşıyor ki, hadisteki yüce mevkiine rağmen o, tevazuu elden bırakmamış ve Veki'nin sözlerini bir ilim prensibi haline getirmiştir.

Bütün bu şeyhlerinin -özellikle ilk dört tabakadan olanların- cerh ve ta'dil yönünden durumları incelendiğinde görülür ki hepsi de sikadır. İçlerinde yalancılıkla, yalan ithamına maruz kalmakla cerhedilmiş olanı yoktur. Bizzat kendisinin söylediği gibi, hepsi de önce sahibi hadistirler. Yani çekirdekten yetişme hadiscidirler. Haberler ilminde usta, Hz. Peygamber (s.a) in sünnetini rivayette ehil kimselerdir. İkinci olarak da özellikle iman konusunda bid'atlere kapılmamışlardır.

Gerçi Buhari şeyhleri arasında tenkid edilenler yok değildir. Nitekim aralarında tefelsüf (felsefe) bid'atine kapılmak sonucu kaderiyeye mensup olmak veya şî'aya meyletmekle ta'n edilenleri vardır. Hatta Buhari'nin Sahihinde 205 hadisine yer verdiği el-Bündâr, Muhammed b. Beşşâr (167-252), Amr b. Ali el-Fellâs'a göre Yahyâ b. Sa'îd el-Kattân'dan rivayetlerinde yalan söyler. Ne var ki Bid'atlar iki grupta mütalaa edilirler. Sahibini küfre götürenler (mükeffire), götürmeyip fıska düşürenler (gayrı mükeffire). Bu açıdan bakıldığında denilebilir ki, kaderiyeye mensup olmak mükeffir bid'at addedilmemiştir. Sırf Hz. Ali ve Ehli Beyte bağlılık da öyledir. Bu itibarla bu kabil bid'atlar, sahibi yalancılık, hadis uydurma gibi ağır cerh sebeplerinden biriyle ta'n edilmediği sürece ravinin hadislerini terketmeye yeterli bulunmamıştır. Şu da var ki İbn Hacer'in de işaret ettiği gibi, cerh ve ta'dil alimlerinin bir raviyi cerhetmelerine sebep olan amiller farklıdır. Bir kısmına göre ta'n sebebi olan herhangi bir husus, bir başkasına göre cerh sebebi değildir. Şu hale göre cerh ve ta'dil imamlarının birlik göstermedikleri sebeplerden dolayı ta'n makbul değildir.

Diğer taraftan itikadı bid'atlara kapılan ravi eğer bid'atinin aşırı taraftarlığını ve propağandasını yapmıyorsa rivayetleri makbuldür. Bu açıdan bakıldığında kaynaklarımızda Buhari şeyhleri arasında ne siyasi, ne de itikadi bid'ad da'iliğiyle cerhedilmiş kimseye ratlanmaz.

el-Fellâs'ın Bündârı yalanla ithamına gelince, bu ta'n birkaç yönden geçerli sayılmamıştır. Bir kere el-Fellâs, bu cerhine sebep göstermemiştir. Halbuki cerhin kabul edilebilir olması için sebebinin gösterilmesi şarttır. Sebep gösterilmeden bir ravinin adaletine hükmedilebilirse de açıklama yapmadan raviyi cerhetmek makbul sayılmaz⁽³⁾. Kaldı ki el-Fellâsın bu cerhine katılan başka cerh ve ta'dil alimi de yoktur. Nitekim ez-Zehebî (673-748) İslâm alimlerinin Bündâr'ın hadiste sika olduğunu bildiklerinden el-Fellâs'ın cerhine kulak asmadıklarını söyler. Yine ez-Zehebînin naklettiğine göre meşhur cerh ve ta'dil alimi Yahya b. Ma'în, hadis meclisinde Bündâr'ın

---

3. Ulûmu'l-Hadîs, 96.

ismi geçtiği halde mecruh veya zayıf bir ravi olduğuna dair tek kelime söylememiştir⁽⁴⁾. Şu hale göre Amr b. Ali'nin o cerhi geçerli değildir.

b. Buhâri Ravileri

Buhâri'nin sahihine aldığı hadislerin şeyhinin şeyhinden sahabeye kadar olan senetlerini teşkil eden ravileri, kaynağımız olan et-Ta'dîl ve't-Tecrîhe göre 1744 ravidir. Kimi sahabiler, künyeleri ayrıca verilenler ve mükerrer isimler bu sayıya dahildir. Bunlar içinde pek azı müstesna müphem ve gayrı mensup olanı yoktur. Söz gelişi 37 Ahmed isimli ravi içinde sadece iki gayrı mensup vardır ve bunlar el-Kilâbâzî ile el-Hâkim'in görüşleri nakledilerek açıklanmıştır. Aynı şekilde İbrahim isimli 22, İshak adında 20 raviden hiçbiri müphem değildir. Muhammed isminde 147 ravi içinde de ibhâm edileni veya gayrı mensûb olarak zikredilmiş olanı yoktur.

Herhangi bir tertibe riayet etmeden rastgele verdiğimiz misaller gösterir ki Buhari ravileri arasında mechûl ya da mübhem olanı yoktur. Dolayısıyla hiçbiri mec-hûlu'l-hâl yani adalet durumu belirsiz değildir. Aslında Buhari ravileri, sahihe aldığı hadislerin metinlerinde olduğu gibi isnadlarında da kılı kırk yararcasına titizlik, dikkat ve itina göstermiş olan Buhari'nin hadislerini sahihine almasıyla el-Makdisînin tabiriyle söyleyelim, "köprüyü çoktan geçmişlerdir". Yani haklarında ne söylenirse söy-lensin, iltifat edilmez. Kaldı ki Buharinin kitabına ittifakla "Sahîh" denmiştir. Sıh-hatin ilk şartı ise içindeki hadisleri nakledenlerin öncelikle adaletli olmalarıdır⁽⁵⁾.

Bir ravinin cerh edilmesine sebep teşkil eden Bid'at, muhâlefet, galat, cehâletu'l-hâl ve tedlîs veya irsâl yüzünden senette inkıtaa sebep olmak gibi beş önemli amil vardır. Cehâletu'l-Hâl üzerinde yukarıda bir nebze durduğumuz için onu bir kenara bırakalım. Diğer dördü açısından Buhârî ravilerini incelediğimiz zaman şu sonuca kolayca varabiliriz:

a. Yukarıda söz konusu edildiği gibi bid'at, sahibini küfrüne yol açan (mükeffire) ve sahibini dinden çıkarmayan ancak fıskına sebep olan bid'atlar (gayrı mükeffire) olarak iki türlüdür. Sahih ravileri arasında Rafızilik, gulat-ı Şî'a, Müşeb-bihe, Mücessime gibi alimlerin ittifakıyla sahibini dinden eden bid'atlarla ta'n edilmiş kimse, kesinlikle yoktur⁽⁶⁾. Sahibini dinden çıkarmayan ancak fıskı düşüren Havaric gibi bid'atlarda aşırı gitmeyenler ise te'vile dayanır. Ehli Sünnet alimleri dindar, ibadetine düşkün ve yalandan sakınan kimseler oldukları sürece -aralarında ihtilaf olsa bile- böylelerinin rivayetlerini makbul görürler⁽⁷⁾.

4. Mîzânu'l-İtidâl, 3/490.

5. Hedyu's-Sârî, 381.

6. Hedyu's-Sârî, 383.

7. Aynı eser, aynı yer.

b. Muhalefetten bilindiği gibi şâz ve münker hadis çeşitleri meydana gelir. Sahihde böyle hadislere rastlanmaz. Ayrıca tek başına sika ravilerin rivayetine aykırı rivayette bulunmuş olan ravi de yoktur.

c. Galat yani rivayette yanılma, az olabildiği gibi çok da olabilir. Ravinin hatalı olarak rivayet ettikleri doğru rivayet ettiklerinden çok olursa kaide olarak rivayet ettiği hadislerde teferrüt edip etmediğine bakılır. Hadisi rivayette tek kalmış ise esas itibariyle onun tarikinden gelen rivayete değil, hadisin sahih olan aslına itimad edilir. Hadis çok yanılan ravinin tarikından bir başka tarik ile gelmemişse o zaman bu, kadih illet sayılır ve hadis sahih kabul edilmez. Buharide böyle bir hadis olmadığı gibi hatalı rivayetleri doğrularından çok olan ve rivayetlerinde tek kalmış bulunan ravi de yoktur.

d. Bilinen bir gerçektir ki Buhârî, Sahihinde isnadı teşkil eden ravilerin mu'asır olmalarını ve birbirleriyle görüşmüş bulunmalarını şart koşmuştur. Onun bu şartı sette irsal veya tedlis yüzünden inkıta ihtimalini ortadan kaldırmıştır. An'ane yoluyla rivayette dahi bu böyledir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Sahihi Buhârî'deki herbiri birer dini asıl olan hadisleri rivayet eden raviler arasında aşırı yalancılıkla, hadiste yalan söylemekle, hadis dışında günlük hayatında yalan söylemek ithamına maruz kalmakla ve hadis uydurmakla cerhedilmiş ravi yoktur. Bunun gibi bid'at-i mükeffire denilen sahibini dinden ettiğine hükmolunan bid'atlarla cerhedilen ravi de yoktur. Her ne kadar aralarında Kaderiyeye, Mürci'eye, Mu'tezileye mensup olmak Hz. Aliye ve Ehli Beyte bağlılık gibi yönlerden tenkit edilenleri varsa da bunlar, rivayet ettikleri hadisler başka yollardan rivayet edildiği, Hz. Ali'ye mücerred bağlılık tenkit konusu yapılırsa ortada cerhedilmeyecek çok az kimse kalacağı gibi te'villerle rivayetleri terkedilen raviler derecesine konmamışlardır.

Ravilerin umumiyet itibariyle hâdis ilminde ehil, güvenilir, sika ve itkan sahibi kimseler olmaları ve en önemlisi hadis uydurma, yalancılık, yalan ithamına ma'ruz kalma gibi ağır cerh sebeplerinden biri veya birkaçıyla ta'n edilmemiş bulunmaları biz müslümanların Sahibi Buhârî hadislerine güvenimizi ve bu kitabı bütünüyle sahih olarak görmemizi sağlayan başlıca amiller olmuştur.